

MOĆ UMA¹

Uvod u teoriju socijalne pulsacije

MIND POWER²

Introduction into theory of social pulsation

Sažetak

Tekst je prikaz knjige "Socijalna moć uma. Uvod u teoriju socijalne pulsacije" Ive Komšića, Svjetlost, Sarajevo, 2012.

Summary

The text is review of book „Social mind power. Introduction into theory of social pulsation“ by Ivo Komšić, Svjetlost, Sarajevo, 2012.

U ovom svjetlu rasvjetljava se povijesno-filozofski smisao Heideggerove analitike tubitka: u svoj kompleksnosti. To je jedna od najvažnijih analiza. Autor je skloniji da ga situira ne samo u povijest filozofije nego i u agoniju suvremenosti, evropske povijesti, prosvjetiteljstva, napose u budućnost života i komunikacije. Ta je analiza stilski briljantna, nedogmatična. U skladu je s proširenim razmatranjem ideje bitnih pitanja ljudske egzistencije koja se uzdižu u suvremenu „teoriju socijalne pulsacije“. Misao o njoj nije ograničena samo na posebnu filozofiju povijesti ili socijalnu teoriju.

Na suvremenoj pozornici drame mišljenja to je pitanje o susretu s Drugim kao drugim, koji postoji i u „samotnosti tubitka“. Tu je središnja ideja zlokobne

---

¹ Tekst je prikaz knjige *Socijalna moć uma. Uvod u teoriju socijalne pulsacije* Ive Komšića, Svjetlost, Sarajevo, 2012.

² The text is review of book *Social mind power. Introduction into theory of social pulsation* by Ivo Komšić, Svjetlost, Sarajevo, 2012.

nivelacije, zapadanja na ono „Se“, svagdašnje koje se ispoljava, prije svega, u javnom aktivizmu. Tu je svojevrsni doprinos kritičkom mišljenju koje ukazuje na to da je ovdje u agoniji svagdašnjice izgubljena odgovornost: motiv preoblikovanja života u ljudskoj egzistenciji, što dovodi do toga da je i sloboda privid, da je vazda pervertirana: to je do danas jedan od najtežih ljudskih problema s kojim se izokreće ljudska subjektivnost, pa i traganje za istinom ili za redefiniranjem pojma istine i slobode. Suodređivanje egzistencijala, prošlosti i budućnosti, zajednice i individuuma, odnosa prema konačnosti ljudskog bitka i prema smrti, odlučnosti i slobode, uzdiže se s posebnom stilskom snagom, praćen mnoštvom pitanja i znakova neizvjesnosti.

Ona sežu do pitanja i filozofskih odgovora u novijim povijesnim tragedijama, i u onim u Bosni i Hercegovini. Potresaju našu ljudsku egzistenciju, norme i vrijednosti. I ta su pitanja u pustošućim vremenima sabrana u ovim esejima, stilistički suvereno i briljantno. Pitanja o prirodi, o kraju prirode, o povijesti i kraju povijesti. Sve je to inscenirano krizom svijeta, s pitanjem o pravu na slobodu. U ovoj prilici se sabiru mnoge filozofske spoznaje koje nisu u znaku sumnje i teških pitanja.

Mnoga pitanja nam dolaze iz prošlosti koja i nije prošla; kritička rekonstrukcija prošlih iskustava, bitnih ideja koje dolaze iz prošlosti, u različitom vremenu i prostoru. Ta pitanja koja su ključna za ljudsku egzistenciju dolaze do punog izražaja u djelu *Socijalna moć uma. Uvod u teoriju socijalne pulsacije* Ive Komšića. Zato se usredotočuje na one životne probleme koji medijaliziraju opasnost gubitka, otuđivanja, pervertiranja. Ivo Komšić se razočarao u znane nam radikalizme, ali je kritičan i prema kapitalističkoj moderni, prema svim filozofskim i kulturnim dogmama. On je produbio u suvremenosti Heideggerovu egzistencijalnu analitiku tubitka, napose u jezičkom stiliziranju egzistencijala, pojma savjesti, odgovornosti, krivnje, u analizi središnje ideje o zapalosti ili otuđenju koje Martin Heidegger posebno ističe 1947. godine u poznatom *Pismu o humanizmu*.

Visoko aktuelne su analize savjesti, odgovornosti i slobode u Heideggerovoj filozofiji. Ivo Komšić rekonstruirao Heideggerov doprinos pitanju o bitku tubitka, o povijesnosti i vremenosti, o „načinima čovjekovog postavljanja u svijetu“, o djelatnoj spoznaji „koja je nastala iz ophođenja prema sebi i drugom“. Njegovo analiziranje i karakteriziranje „Heideggerovih pojmova iskustva života“ rasvjetljavajuće je. Napose njegovo vlastito iskustvo života: filozofsko i u svakom smislu životno. Rasprave o suvremenoj filozofskoj teoriji bile bi mnogo značajnije i plodnije ako bi se uzeli u obzir doprinosi.

Istina, na tom su putu Aristotel, Platon, Kant, Hegel, Marx, Max Weber, Nietzsche. Filozofskim pitanjima pristupa sa stanovišta učitelja filozofije, potican i pitanjima autorovog suočavanja s pitanjima o istini, o religiji, o dobru i zlu. Ali svagda u znaku ključnog pitanja: „kako je moguće znanstveno legitimirati spoznaju povijesnih događaja, ili, veberovski rečeno, „konkretnih kulturnih pojava u njihovim povezanostima“.

Oslanjajući se na kritiku „patologije uma“, na sve ono što čini napredak i nazadak u evropskoj povijesti, oslanjajući se na vlastite misaone sustave, Ivo Komšić analizira – rekonstruirajući Maxa Webera – pitanje „da li je moguća znanstvena povijesna spoznaja kao što je kod Webera moguća znanstvena spoznaja povijesti“. Povratak društvu, povijesti i socijalnim pitanjima, sukladno Maxu Weberu, uvodi put diferenciranja teorijskih i metodoloških puteva i mogućnosti, povrh opasnosti naturalizma i pukog racionalizma. Temeljni pojmovi znanosti, prava, moraliteta i ćudorednosti reflektiraju forme djelovanja i spoznavanja, koje nikada ne znače gubitak posredovane i proširene moralnosti koja je uvijek i u suvremenosti pouzdani znak erozije moći uma, karaktera i povjerenja.

Ivo Komšić u toj diferenciranoj i lucidnoj analizi izbjegava opasnosti redukcionizma; nastojao je pokazati da su moral i pravo zapravo, strogo govoreći, a priori socijalne slobode i socijalne znanosti. Max Weber otvara mogućnost mnogostrukih i suvremenih pitanja, napose analitike politike. Ovdje profesor Ivo Komšić kritički rekonstruira povijesna iskustva politike i političkog djelovanja, vlastita spoznanja, te pojam istine čije „polazište nije ni cjelina ni iznimka od cjeline...već događaj kao takav“. Ona je „u otvorenosti i slobodi“. S njemu svojstvenom preciznošću i dosljednošću analizira druge pojmove kao što su revolucija, država, nivo formi znanja.

Taj će tip analize voditi do Aristotela, kojemu je već teorija istinska ljudska djelatnosti, do pojma one djelatnosti koja je spoznaja odnosno jedinstvo „fenomenologije kao analitike i stvaralačke utopije“. Priziva Kanta da bi osvjetlio praktičnu moć uma „kao djelatne spoznaje“. Oslanjajući se na živo povijesno iskustvo, na iskustvo rezignacije i skepse, i na mjerodavan način pokazuje „spoznajnu moć kao praktičnu moć uma“. Na tom putu rekonstruira Kanta, i nalazi mogućnosti „zakoračenja u drugu vrstu moći našeg uma, u njegovu praktičnu moć koja je djelatno-saznajna...“ Ivo Komšić se protivi svakom redukcionizmu: najvažnija ljudska sposobnost je moralni ili praktični um, daleko od „patologije uma“. Pravo na slobodu, temeljne forme slobode, sistematski analizira. Seže do socijalnih institucija napretka, do životnih formi u kapitalističkoj moderni, u „najnovijoj prošlosti globaliziranja“.

Iz ove melanholije počinje drugi um. Čini mi se da i raspravljanja Ive Komšića, ideja po duhu suptilna, po tonu odlučna i uvjerljiva, po metodi otvorena, ne zatvaraju oči pred tim. No, to se ne da ni vremenski omeđiti. Na čovječanstvu je da protumači pitanje: postoji li na Zemlji mjera? Put izvan aparature anonimnog, zlokobnog toka u spasonosni um? Nikada nije previše pitanja i mišljenja, poetičkih susreta, metafora za ljudski život, za istinu, za dobro i lijepo.

„Ako čast i mudrost ne pripadaju meni, neka pripadnu drugima. Neka nebo postoji, makar meni dopalo mjesto u paklu“ (J. L. Borges). U tome je ipak dramaturgija uma i duha.

Ivo Komšić u ovoj fascinantnoj analizi Kantove filozofije dotiče sve probleme: od teorijske spoznaje do praktičnog uma koji „proizvodi djela“, do „moralnog zakona a priori“; tu su sva metafizička i postmetafizička pitanja, u sveobuhvatnim formama analize i promišljanja. Ne čudi stoga da je to i temeljni doprinos kritici suvremenog društva, svakog i onog epistemološkog totalitarizma ili populizma. Upravo na tragu iznimno značajnog varijacijskog obilja kritičke rekonstrukcije Kantove filozofije Ivo Komšić raskriva stvaralačku moć uma. On kazuje na to da bi ona „morala biti istovremeno i teorijska i praktična, i spoznaja teorijom i spoznaja djelom“. „Ekspresivnim jezikom“ rečeno je sve bitno i inspirativno u razmatranju Kantove filozofije, napose moći uma, pojma dobra, razlikovanja između dobra i zla, empirijske i transcendentalne razine. Mi smo u krugu sposobnosti razlikovanja i perspektiva ovog filozofskog mišljenja koje svoju punu mjerodavnost i značajnost otkriva tek u modernom dobu, napose u 21. stoljeću. Riječ je i o granicama i poljima socijalnih institucija, o institucionaliziranju slobode u moralu, pravu i običajnosti, rečeno Kantovim i Hegelovim jezikom.

Ivo Komšić uvodi stvaralačku djelatnost kao regulativni princip, kao onu moć kritike koja spoznaje petrifikaciju strukture uma, pervertiranje moći uma, napose u modernom svijetu globalizacije i liberalne demokracije. U svjetlu Kanta i Hegela on razvija ideju o moći uma, veoma diferencirano, sa spoznajom koja ne podliježe sumnji, da sam um u onom što je stvarno „spoznaje gubitak svoje zbiljnosti i traga za potpuno novim oblikom; stvarnost nema moć nad njim jer je njena umnost za njega iščezla“.

Ovo spoznavanje moći uma ukida kako subjektivizam tako i objektivizam. Ali omogućuje: blizinu teorije, onaj konstruktivni put u prošli život koji je moguć u jednom velikom razgovoru, nemogućem diskursu. Unutar krize svijeta, krize globalizma, mita i populariteta tržišta, u vremenu u kojem je kultura prvi put u povijesti „ogranak robne produkcije“. „To je dijalektika diskontinu-

iteta uma.“ Još je značajnija ideja da je u tom smislu um „iskorak iz stvarnog, on je djelo uma kome je stvarno samo oslonac i poticaj...”

To je polazište za kritičku analizu temeljne socijalne, političke i moralne situacije u Evropi, u Bosni i Hercegovini; u toku rata i poslije rata. Ona se centrirala oko ideje rata, agresije, političke podjele, nacionalizma, koji je znak da su se dogodile iznimno tragične stvari. Sve je to iskazano sa stanovišta kritičke rekonstrukcije Kantove filozofije čistog uma, slobode i kauzaliteta. Ivo Komšić analizira temeljne ljudske vrijednosti, politiku, čudorednost, tradiciju, srodstvo, jezik, simbole.

Stoga je ona protiv *demisioniranja uma* i slobode, protiv veoma zlokobnog fatalizma povijesti i rezignacije. On rasvjetljava – na tragu Kanta, Aristotela, Hegela, Maxa Webera – u strogoj analizi, koja nije puka doksografija i pojam stvaralačke spoznaje koja „nije ni dogmatska ni utopijska“. „Ona je istovremeno i spoznaja i djelatnost onog novog, njegova zbiljnost, te također zahtjev za ozbiljenim.“ Već se – kritičkom reinterpetacijom Hegela i Maxa Webera – suočava s idejom uma kao univerzalne forme života, kroz iznimno značajnu analitiku društvenih i političkih diferencija. I to u dijalogu s velikim filozofima Zapada, tako da nam osvjetljava suvremenu povijest s „mračnom epohom“ (*dark times*) s kojom čovjek gubi svoje mjesto u povijesti i kozmosu.

Kritička rekonstrukcija Hegelove filozofije na mjerodavan način osvjetljava ono u čemu se pokazuje „Znanost spoznaje zbiljnosti“, „put od pojedinačne volje do zbiljnosti slobode“, uz „unutarnji zakon uma“. Ivo Komšić se time centrirala na sva ključna mjesta Hegelove filozofije kao što su: „Znanost spoznaje zbiljnosti“, „Država kao zbilja uma“, jedno sveobuhvatno polje razmatranja. On je na primjeren način promislio sve ključne kategorije u Hegelovoj filozofiji, sve do spekulativne spoznaje: znanost, „unutarnji zakon uma“, vladajuće mnijenje, politika, pozitivno i filozofsko pravo „u totalitetu sa zakonodavstvom uopće“, koje je „stanje kao dio svih onih odnosa i karaktera koji određuju jedan narod i jedno vrijeme“.

U toj brizi za društvo i državu, za javnost, Ivo Komšić zna da vrijeme traži sebe u mišljenju, u moći uma i suvremenosti, ono filozofsko promišljanje „koje mora pokušati još učiti iz stranputica prošlosti da bi se tako oslobodilo za teške ali posve drukčije zadaće budućnosti“. On se poziva na O. Poggelera, ali on to radi već desetljećima u kritici apsolutizma političkog uma, svakog

totalitarizma, krivotvorenja duha. Tako gledajući, dolazi do izraza um ovog poznatog filozofa i promišljenog kritičara svake naci-filozofije, preko prolaženja užasa u staroj i novijoj povijesti, napose u Bosni i Hercegovini,

na Balkanu i u Evropi. On je kritičar svega onog što je fašističko, autoritarno i imperijalističko, što je neprijateljsko slobodi i ljudskim pravima, što je neprijateljsko kulturi i civilizaciji. To je veliko u ovom djelu: preko Platona i Aristotela, Maxa Webera i Heideggera. U ovoj argumentaciji svijet dobija svjetlo, um trijumfira, i tek se u njemu nalaze simboli spasonosnog, tradicija, slobodnih formi života svih naroda. Dolazi na vidjelo pojam vlasništva i eksploatacije, i u strujanjima modernog kapitalističkog razdoblja.

I kritika neokonzervatizma, ideologije „bijega u ludilo“, iracionalnosti društvenih institucija. Povjerenje prema umnom pluralizmu, prema onome što određuje povijest, što čini moć uma, kulturu, što ne dopušta da čovječanstvo doživljava sumrak i smrt prije umirenja, Ivo Komšić to izražava u ovom djelu. On nije pristalica ideje o kraju „prosvjetiteljskog“ razdoblja Zapada. Dramaturgija povijesti ima razloga da vjeruje u ideju da se životne forme afirmiraju pozivanjem na životnost uma, na univerzalne vrijednosti. Tu dolazi samo-legitimiranje uma u povijesti i povijesti u umu.

Tu je Ivo Komšić na putu i jednog Richarda Rortyja, jednog od najpoznatijih američkih filozofa, koji pokazuje koje su opasne formule u suvremenosti, u kapitalističkoj modernosti, s kojima um doživljava sumrak i pomračenje. Na razini novog prosvjetiteljstva koje se opire nastojanju da se i samo pretvori u mit i pozornicu zla, on brani eros mišljenja kojemu je orijentacija pravo slobode. Ne čudi stoga da se orijentirao prema onim najvećim misliocima Zapada, da je u takvoj opuštenosti argumentacije u znaku novog prosvjetiteljstva približio osvjetlio um u Hegela, pojam prava i pravde. Ono je svojevrsni pledoaje za moć i dramaturgiju uma, za produbljeni uvid ne samo u povijest filozofskog mišljenja nego i u životne odnose suvremenosti, za novo preuzimanje odgovornosti za svijet u kojem živimo i u kojem bismo željeli živjeti.

On ozbiljno uzima u obzir i *kontingenciju* u razvijanju vlastitih mogućnosti iskustva i društvenog preobraženja. Značajan dio teksta je posvetio analici pojma kontingencije i onoga što su za Hegela bile „furije zla“ u toku Francuske revolucije. U „spajanju neodređenosti i određenosti“, u formama ćudorednosti i države kao zbiljnosti uma, građanskog društva. On također pre-mišlja Marxa (u skladu s novim tendencijama da se „pre-mišlja Marx“).

Fascinantna je analiza i kritika „iskustva povijesti kroz koje smo prošli od 1990. do 1995. godine“, koje „otkriva da zablude, mržnja, porivi, neodlučnosti i ostali subjektivizmi mogu preuzeti na sebe zbiljske utjecaje i bitno odrediti povijesne procese. Oni ne moraju ostati na margini povijesti, nego mogu dobiti formu stvaralačke prakse“. On donosi filologiju porijekla zla, ideologije rasapa, moć autoritarnog duha. Pokazao je smrtonosne himere nacionalizma,

subjektivizma, bijeg od uma. On analizira umnost države i s tog stanovišta kritizira nastojanja u Bosni i Hercegovini i na Balkanu uopće, ukazuje na ključnu ulogu „desubjektivizacije naroda“ koje, prema Hegelu, stvaraju lošu državu, jedno „bolesno tijelo koje također egzistira, ali nema istinski realitet“ (Hegel). Posebno je značajan doprinos rasvjetljavanju okolnosti rata u Bosni i Hercegovini i na osnovu vlastitog iskustva.

Ovakva stanovišta o slobodi sežu sve do Karla Marxa, koji je u znaku *re-thinkinga*, koji nam u novom liku za razumijevanje države, društva, demokracije, slobode ima ponuditi puno toga novog, iznenađujućeg u spoznaji i uvidima u kapitalističku modernu. Ono što nas fascinira to je svakako jedna produbljena analiza građanskog društva, nacionalne ekonomije, to znači privatnog vlasništva, rada, kapitala, da bi okončao s rasvjetljenjem, s minucioznom analizom, s idejom „staleža“ koji je prevladavanje svih „staleža“, emancipacija čovječanstva. Vežanost uz Marxa je vežanost za ideju slobodne volje i slobode, povrh staljinizma i totalitarizma.

Time je Ivo Komšić i *expressis verbis* na putu filozofije Hannah Arendt: Svaki je čovjek početak, obdaren slobodom za zajedničko djelovanje, za moralni um. Čvor drame je stvaralački um, osnova „čovjekovog samo stvaranja. Ideja jedinstva nužnosti i slobode, čovjeka i prirode, stvaranja novog u nepredvidljivosti povijesti. Novum je višestruk u kritičkom nasljedovanju duha slobode i slobodnog čovjeka. Moć uma je moguća kao sveobuhvatna, veoma diferencirana forma života, kultura koja je snaga pomirenja, a ne diobe, sukoba religijskih sekti, novo-nastalih nacionalnih identiteta, „rata kultura“ u smislu teza Sammuela P. Huntingtona koje je on izložio prije trinaest godina, vjerujući da je pronašao ključ za razumijevanje i objašnjenje suvremene svjetske situacije.

Na kraju, trebalo bi reći da je ovo Komšićevo traganje za istinom, za moći uma, bitni doprinos spoznaji suvremenosti, modernoj filozofskoj suvremenosti, teoriji napretka, teoriji društvenih institucija, „dramaturškoj meditaciji“ o mijenama i o „furijama zla“, kako ih navodi Hegel. Posebno je to poglavlje „Istina kao jezička kreacija“ u kojem je značajan pristup novijoj povijesti u Bosni i Hercegovini, i prizivanje R. Rortyja. „Iz kontingencije jezika... proizlaze nove ‘slike intelektualnog i moralnog napretka’“ (R. Rorty). Ovaj američki filozof, koji je nedavno umro, ima na umu jezik, koji je „Proces spoznavanja samoga sebe, suočavanje s vlastitom kontingencijom, traganje za vlastitim uzrocima, identičan je s procesom stvaranja novog jezika – to jest stvaranje nekih novih metafora.“

Time Ivo Komšić i u kritičkoj analizi „furija zla“ u našoj zemlji dotiče filozofiju R. Rortyja, ideju kontingencije, liberalnog društva („Liberalno društvo je ono čiji se ideali ne ostvaruju silom, nego uvjeravanjem, ne revolucijom nego reformom...“). Ukratko, u horizontu je sloboda kao vrijednost „koja izmiče tim kontingencijama“.

Stoga je Ivo Komšić kritički promišljao i analizirao tradiciju novije filozofije sve do Habermasa, francuskih filozofa (Derrida...) te će reći da Habermas „pojmom racionalnosti koji je rekonstruktivan nudi alternativu Rortyjevom pojmu poetizirane kulture“. On je i ovdje rekonstruirao onu „tamu vremena“, „bijeg u ludilo“, ono protiv čega se borio u toku posljednja dva desetljeća u 20. stoljeću. To je ujedno uvid, interpretacija i historijsko svjedočanstvo.

Sve je ovo umnogome osnaženo kritičkom rekonstrukcijom Rortyjeve filozofije, pojma kontingencije, autoriteta, jezika, moći ironije, umjetnosti, napose romana. Ovdje je važnu uočiti razliku između pojma jezika kod Heideggera i Rortyja. U njega je riječ o ironiji i ironijskoj kulturi, o ironijskom liberalu za kojeg ne postoji istina koja bi bila apsolutno važeća. Na tragu uvida u takvo kompleksno područje Ivo Komšić je u veoma širokom rasponu, u jednom novom i inovativnom varijacijskom spletu, ponudio jedno pitanje: „proširivanje granica mogućnosti?“

Tu susrećemo doista jednu iznimno značajnu stilizaciju Rortyjeve filozofije: „spoznajno traganje za istinom, moralno traganje za pravilom djelovanja, estetsko traganje za pravilom izražavanja – stvaralaštva“. Društvo i sloboda: Ivo Komšić navodi Rortyja: Ako se pobrinemo za slobodu, istina se može pobrinuti za sebe.“ On analizira one Rortyjeve kategorije koje su za njega središnje i koje, s druge strane, uvode u razumijevanje „mračnog svijeta“ koji je ostavio iza sebe beskrajne patnje, stradanja. U poglavlju „Razumijevanje kao praktična djelatnost“ analizira druge Rortyjeve kategorije, scenarij kontingencije, vokabulara, samoodređivanja u jeziku i umjetnosti. U tom je smislu Ivo Komšić u raspravu uveo Charlesa Taylora, uvide u sposobnosti razumijevanja i djelovanja, novovjekovnu znanost“, „prosvjetiteljski humanizam“, racionalnost kao „sposobnost konstrukcije poretka po mjerilima znanja, ili razumijevanja...“ U ovom dobu je stvarno značajno pitanje o suvremenom humanizmu, i to pod pritiskom patnje i poniženja. Uopće filozofija, napose politička filozofija, obiluje raznim uvidima. Takav je onaj Johna Rawlsa koji „i teorijski“ i „praktični um izvlači izvan doktrinarnog područja“.

Nastojanja i Rawlsa i Habermasa obuhvaćaju sveobuhvatnu filozofsku doktrinu. U jednom veoma argumentativnom diskursu; a teži „stvaralačkom prevladavanju političkog pragmatizma i transcendentalizma“, uvidom u plu-

ralizam građanskog društva, u javni ili praktični um. Ivo Komšić je na kraju uveo razdiobu između filozofije i sociologije koja je višestruko uvjetovana. On kritički priziva ideje Maxa Webera i uvodi pojam *pulsacija*. Pritom je „uravnotežena pulsacija ideal kome se teži a ne pretpostavljeno stanje“.

Pred sobom imamo višestruko vrijedno djelo, obuhvatno, rasvjetljujuće, inovativno kao značajan doprinos suvremenoj filozofiji i teoriji socijalnih institucija, progressa racionalizacije i u „smjeru individualiziranja socijalnih vrijednosti i moralnih normi“. Svojim filozofskim analizama socijalnih aktera, stvaralačkog uma, popuštanja kauzaliteta, s uvidima u ljudske vrijednosti koje se razvijaju i ciklusima, vraćajući sebi na iskustvo, sa „snagom stvaralačkog uma“, Ivo Komšić vlastitom originalnošću, briljantnim stilom, a znano je odavno još od Nietzschea da je stil istina, uvodi novi scenarij, „teoriju socijalne pulsacije“, čuva svagda svoju kritičku distancu, uvijek s „bolnim denunciranjem“ dogmatskog i petrificiranog ljudskog usavršavanja.

Zato s jedinstvenim zadovoljstvom preporučujem „Socijalna moć uma. Uvod u teoriju socijalne pulsacije“, stilistički i misaono briljantno pisane eseje, visoko aktuelne u suvremenom dobu, u blizini olujnih previranja na planeti, a posebno u ovom dijelu Evrope, u kojem ideje Ive Komšića postaju čitljivije, djelo uglednog filozofa i sociologa koji već desetljećima vraća nadu u moć uma koji ne pristaje na defetizam, rezignaciju i potpuni gubitak slobode. Njegovo djelo nas vodi ususret „dramatičnim budućnostima“, dramaturgiji uma i slobode. Vjerujem da će pitanja i ideje u djelu Ive Komšića sve više dolaziti do izražaja u kojima se razmatraju vrijednosti i norme u bitno ljudskom i obuhvatnom smislu.